

В. Б. Череватюк,

кандидат історичних наук, доцент

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4077-206X>

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕНОСТІ ПОНЯТТЯ «ЛЮДИНА»: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна
E-mail: vitacherev@ukr.net

***Метою** наукової статті є філософсько-правове осмислення поняття «людина». **Методи дослідження:** для досягнення визначеної мети були використані філософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, зокрема діалектичний, історичний, структурно-функціональний, порівняльний, логіко-юридичний метод та ін. **Результати:** проблема невизначеності поняття «людина» вирішується на міждисциплінарному рівні, зокрема і в межах філософської та юридичної науки. Філософсько-правове дослідження дефініції поняття «людина» сприятиме досягненню теоретико-наукових та суспільно-практичних цілей, зокрема допоможе уникнути наявних розбіжностей, розв'язати численні проблемні питання, що є пріоритетними на сучасному етапі розвитку юриспруденції і стосуються прав людини. **Обговорення:** філософсько-правовий аналіз поняття «людина» спрямований на розгляд його в гармонії між біологічною, соціальною та духовною сутністю людини. Дискусійними в цьому контексті залишаються питання уніфікації цього поняття у різних правових системах через різноманітність культурних та релігійних переконань, відсутністю врегулювання питання щодо біотехнологій, штучного інтелекту, прав плоду та рішення про кінець життя. Важливо, що зі зміною суспільства та появою нових технологій змінюється також і юридичне визначення того, що означає бути людиною. Це вимагає постійних юридичних, етичних і філософських дискусій, щоб адаптувати закони до нових викликів, забезпечуючи при цьому дотримання основних прав людини.*

***Ключові слова:** поняття «людина»; права людини; питання визначеності.*

Постановка проблеми та її актуальність.

Наслідком десятиріччя російсько-української війни є тисячі смертей військових і цивільних, біль і страждання нашого народу. Руйнації зазнали не лише будівлі в містах і селах, під загрозою опинилося життя мільйонів людей. Переважаючий економічний і військовий потенціал РФ та маніакально-загарбницькі бажання її керівництва є причиною тривалості війни. Український народ гідно прийняв виклик ворога і з початком повномасштабного вторгнення захищає незалежність країни та відновлює тимчасово окуповані території, відстоює права і свободи людини [1].

Саме війна спонукає нас до роздумів та переосмислення багатьох важливих понять. Повною мірою відповідальність за те, що сьогодні руйнуються звичні для нас стереотипи мислення, притаманні цивілізованому суспільству, несе наш агресивний сусід [2, с. 636]. Але є й інші фактори, які впливають на сенс того, що означає право бути людиною та переоцінку людських якостей. Незаперечним є те, що в сучасному українському суспільстві побутує ставлення до людини відповідно до її матеріального становища. Дуже часто це відбувається на півсвідомості, адже матеріальне стало для багатьох набагато важливіше, ніж духовне й моральне.

Все частіше духовно багата людина сприймається як не зовсім досконала, не здатна створювати матеріальні блага. Тому проблема права бути людиною багатоаспектна та багатогранна, й у цьому контексті дуже важливо донести до людей їхнє істинне призначення. В юридичному контексті поняття «людина» сповнене невизначеності, що спонукає до міждисциплінарних дискусій, зокрема філософських, етичних та ін. Виникнення цієї невизначеності пов'язане з проблемою визначеності стосовно прав, захисту та обов'язків згідно з законом. Розв'язання цієї проблеми ускладнюється неясністю питань щодо біотехнологій, штучного інтелекту, прав плоду та рішення про кінець життя.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Підґрунтя філософсько-правового вивчення поняття «людина» становлять праці софістів, Сократа, Григорія Сковороди, І. Канта, Ж.-П. Сартра, М. Шелера, М. Фуко та ін. Теоретико-методологічною основою статті є наукові роботи українських і зарубіжних учених, а саме: М. Братасюк, В. Братасюка, І. Бородіна, К. Бабенко, І. Щербай, Б. Островської, Л. Сидоренко та ін.

Мета дослідження – філософсько-правове осмислення поняття «людина».

Виклад основного матеріалу дослідження. Часто послуговуючись у своїй науковій діяльності поняттям «людина», не замислюємося про правову суть цього поняття і не можемо його правильно корелювати відповідно до тих викликів, із якими ми не стикалися раніше. Зараз нам надзвичайно важливо сформулювати рішення та підходи для подолання цих викликів, зокрема у сфері прав людини. Це неможливо зробити, не розібравшись у суті самого поняття «людина».

Культурні та релігійні переконання значною мірою впливали і продовжують впливати на юридичне визначення поняття «людина». Різні культури та релігії по-різному тлумачать, що означає бути людиною, коли починається життя та що становить особистість. Тому ці відмінності призводять до наявних суперечливих правових стандартів і значно ускладнюють міжнародне право саме в контексті визначеності поняття «людина».

Якщо звернутися до витоків окресленої в назві статті проблеми, то від періоду античності й до наших днів учені розмірковували, намагаючись пояснити суть поняття «людина». Розгадати цей феномен їм так і не вдалося. Адже часи змінюються, породжуючи нові, пов'язані з поясненням суті цього поняття, складні проблеми. З'являються незнайомі питання, що потребують раніше невідомих відповідей. Тому можна констатувати, що актуальність та запитованість цієї проблематики в наш час набирає все більше обертів.

Закономірно свої розмірковування розпочати з Античності, де беруть виток багато учень, зокрема й ті, що пояснюють сутність самого поняття «людина». Вони відображаються у філософській думці тогочасних мислителів. Так зовсім по-новому сьогодні сприймається теза представника софістів Протагора: «Людина є мірою всіх речей, існуючих — що вони існують, неіснуючих — що вони не існують» [3]. Ідея культивування людської природи мислителів софістичного напрямку, як ґрунту для формування громадянського суспільства вільних особистостей, отримала своє продовження й була ефективно перенесена в римський контекст.

Відомий античний мислитель Сократ вважав, що морально досконалою людина не народжується, а стає такою лише через самопізнання й навчання. Кожен, на його думку, має реалізувати принцип «пізнай самого себе». Вчення Сократа утверджувало віру в людину, її можливості, а також у духовне моральне оновлення і перетворення людини на засадах розуму й знання [4].

Національне вчення про розуміння суті поняття «сутності людини» може бути представлене визначним українським філософом-мандрівником, якого слушно називають українським Сократом – Григорієм Сковородою. Мислитель розглядає людину не як «суспільну особину», продукт і об'єкт суспільних відносин, а насамперед як істоту вищого ступеня, певною глибиною стороною свого буття причетною до світу абсолютного й духовного, і ця причетність пов'язана з Богом і Святим Письмом, що уособлює ті «двері», крізь які має пройти людина на шляху до свого сокровеного єства –

внутрішньої людини, тобто «двері» біблійної мудрості [5].

У філософії Імануїла Канта людина представлена як водночас приналежна двом світам – світу природи, з його причинністю, необхідністю та світу соціуму, з такими виявами, як свобода та мораль. Він розглядає людину як суб'єкт, здатний творити загальні норми суспільного життя. Тобто, на рівні антропономії людина постає як законотворча сила, що сама собі створює закони й добровільно їм підпорядковується [6, с. 46]. При цьому саме антропонімія дає відповідь на запитання: що являє собою людська природа у громадянському стані. Антропономічний погляд на людину передбачає визнання безперечної переваги законодавчого розуму над суб'єктивними схильностями [6, с. 47].

Вловити зміни в суті поняття «людина», які відбулися з плином часу, а саме в індустріальну епоху, вдалося французькому філософу, письменнику, сценаристу, громадському діячеві Жан-Полю Шарлю Емáр Сартру. На його думку, людина стала засобом на шляху досягнення мети та починає втрачати свою ідентичність і більше не має права обирати. При цьому це все вже вирішено задовго до її народження. Як представник екзистенціалізму, Сартр пропонує своє розв'язання цієї філософської проблеми: визначити природу свободи волі й покласти її як основоположний принцип людського існування. Людина стає людиною лише тоді, коли досліджує навколишній світ, централізує його навколо себе. Так формується її свідомість. Для Сартра людина має найголовніше право – самовизначення. Людина зводить себе, обтесує, вона не є визначеною, оформленою після народження [7].

Ще один відомий філософ Зигмунд Фрейд визначає людину як еротичну істоту, яка керується несвідомими інстинктами. Драматизм людського існування, за Фрейдом, «підсилюється тим, що серед несвідомих потягів є і спадкова схильність до порушень та агресії, котра знаходить граничне відображення в «інстинкті смерті» проти стійкого «інстинкту життя» [8].

Німецький філософ і соціолог Макс Шелер вважав що, для пізнання людини потрібен ком-

плексний підхід, адже це «річ настільки велика», що всі її визначення невдалі. Людину не можна осмислити чи обумовити, вона перевершує будь-які визначення, будь-яку науку. Проте проблема людини — це головна проблема філософії. Криза сучасного суспільства показує всю нагальність цього завдання [9].

Людина для Тейяра де Шардена є центром, навколо якого і в якому обертається всесвіт. Учений підносить людину в пізнавальний принцип космології, оскільки саме через людину, на його думку, слід пізнавати сутність космосу [10].

М. Фуко стверджував, що не людина впливає на владу, а влада на людину [11]. Влада соціального світу над людиною – це, передусім, влада мови й подібних мові дискурсивних механізмів, що закріплені в заборонах, законах, настановах. А влада людини над світом є тією мірою неілюзорною, якою вона спирається на здатність іменувати, користуватися означуваними формами, словом, привласнювати владу мови, ставати функціонером символічного порядку. Це особлива мова влади, якій, врешті-решт, підкоряється і сама несвідомість. Дискурс виконує проміжну роль між образним і реальним [12].

Щодо сучасного розуміння людини як особистості, то це не покірний виконавець чужої волі, яку влаштовує наказ, веління, примус, що йдуть від держави. Сучасна людина, як вважає В. Братасюк, покликана змінювати правову реальність [13, с. 182].

У правовому розвитку підтверджується закономірність: людина як суб'єкт права формується в міру того, як розвивається і зміцнюється в неї почуття і людської гідності [13, с. 182].

У міжнародному праві не існує уніфікованого визначення поняття «людина», що надає можливість на рівні національного законодавства трактувати його довільно. Тому, з огляду на це, як вважає Б. Островська – врегулювання на міжнародному рівні єдиної термінології допомогло б уникнути наявних на національному рівні розбіжностей, а це розв'яже багато проблемних питань, що стосуються прав людини [14, с. 211].

Ні міжнародне право, ні національне законодавство не містить визначення поняття «людина». Водночас відповідно до визначення, наведеного у Великому тлумачному словнику сучасної української мови, «людина» – будь-яка особа; кожний; людська постать; вживається у значенні одиниці ліку людей; «люди» – суспільні істоти, що являють собою найвищий ступінь розвитку живих організмів, мають свідомість, володіють членороздільною мовою, виробляють і використовують знаряддя праці. Термін «людина», як біологічна категорія, визначає належність живої істоти до людського роду за певними анатомічними особливостями та фізіологічними функціями.

Розділ II Конституції України визначає права, свободи й обов'язки людини і громадянина. Вказаний розділ використовує конструкції «людина», «кожен має право», «кожному гарантується», що вказує, на нашу думку, на визнання відповідних прав і свобод за будь-якою людиною, що перебуває на території України незалежно від того, чи вона є громадянином України, іноземцем або особою без громадянства. Водночас Конституцією України визначені права, які належать лише громадянам України (до прикладу, статті 25, 33, 36) [15]. Крім того, статтею 92 Конституції України визначено коло питань, які визначаються чи встановлюються виключно законами України. Так, відповідно до пунктів 1, 2 частини першої цієї статті виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства. Таким чином, права та обов'язки людини, громадянина України визначаються значною кількістю законів України у різних сферах правовідносин [16].

Статус людини не присвоюється публічною владою, а належить людині від народження й реалізується через суб'єктивні права, які мають природно-правовий характер, а тому є невід'ємними. Таким чином, зазначений статус не можна позбавити органами державної влади.

Але зауважимо, що саме невизначеність поняття «людина» позбавляє її права на захист у

найбільш уразливі періоди життя. Це зумовлює потребу закріпити не лише правовий статус ембріона (плода), а й людини загалом.

До прикладу, сьогодні у світі склалося три позиції щодо визначення правового статусу ембріона, а саме абсолютистська, помірна та ліберальна. Перша полягає у визнанні ембріона абсолютною цінністю з часу зачаття і, відповідно, передбачає надати йому з того ж часу державно-правовий захист. Друга зводиться до визначення рівня розвитку, від якого ембріон наділяється правом на життя (це або етап внутрішньоутробного розвитку, або етап досягнення життєздатності). Третя позиція полягає в тому, що на будь-якій стадії розвитку ембріон не може бути визначений як особистість і, відповідно, не потребує особливого правового захисту, не наділяється правом на життя [18, с. 44]. Така невизначеність впливає як на права ненародженого, так і на права матері.

Досягнення біотехнології, такі як генна інженерія та клонування, також кидають виклик традиційним визначенням. Наприклад, якщо організм створений за допомогою генної інженерії або клонований, чи має він ті самі права, що й людина, яка народилася природним шляхом? Це викликає правові питання щодо статусу таких істот, особливо щодо прав людини, особистості та ступеня їх правового захисту.

Ще один аспект проблеми визначеності поняття «людина» пов'язаний із розвитком ШІ та робототехніки. Складається враження, що поступово межа між людиною та машиною стирається, і це створює правову дилему: чи треба надати певні права високорозвиненому штучному інтелекту, здатному самостійно мислити та ухвалювати рішення? Якщо так, то які це права і як ми юридично відрізнимо людину від штучного інтелекту? Ця невизначеність посилюється різними міжнародними підходами до штучного інтелекту та різними ступенями визнання чи захисту, які ці суб'єкти можуть отримати.

Ще одним юридичним викликом є визначення часу закінчення людського життя. Якщо людське життя підтримується за допомогою штучних засобів, навіть якщо функція мозку припинена чи перестає людина бути людиною в

очах закону? Звідси ціла низка проблем, пов'язаних із евтаназією, донорством органів і припиненням засобів підтримки життя.

Загальновідомо, що людина – це розумна жива істота, яка володіє даром мислення, наділена волею і свідомістю, перебуває у зв'язках із суспільством, у якому вона живе. Люди мають бути рівні у правах, але справжньої рівності сьогодні не існує, адже дискримінація за будь-якою ознакою є звичним явищем. Цивілізовані суспільства в наш час намагаються створювати належні умови для всіх, але проблему рівності так і не розв'язано. Позаяк більш захищені й рівні в правах саме громадяни, а щодо осіб без громадянства, то тут є ще дуже багато питань щодо рівності. Цілком зрозуміло, що не лише біологічні ознаки визначають людину як особистість, а й правовий статус (юридично закріплене становище в суспільстві, сукупність прав і обов'язків, відповідальності та гарантій). Серед найважливіших елементів правового статусу людини, можна виокремити права, свободи та обов'язки [19].

Зауважимо, що відмінність між правами людини і громадянина в конституціях багатьох держав відбивається у формулюваннях відповідних статей. У разі, коли мова йде про права людини, значною мірою послуговуються, як і в Конституції України, поняттями «кожний», «ніхто», «усі» або «визнається право», «гарантується свобода» та інші подібні словосполучення, які носять безособовий, абстрактний, характер. Інша річ, коли положення стосуються прав громадян. Тут формулювання більш чіткі й зрозумілі: «громадянин (громадянини) може» тощо. Таким чином можна стверджувати, що подібний стан речей першочергово пояснюється невизначеністю самого поняття «людина» в правовому аспекті й різними підходами в конституційній теорії та практиці.

Проблема аналізу системних основ закріплення правового статусу людини в Конституції України також залишається одним із пріоритетних напрямів досліджень вітчизняних учених. Першочергово звертається увага на автономність та відсутність взаємозв'язку прав людини з іншими правовими інститутами, на обов'язковість врахування пропонованих змін

до Конституції України та їхній вплив на статус людини і громадянина. Важливо зрозуміти чи будуть вони впливати на ефективність і реалізацію прав людини.

Тому, на наш погляд, слушною є думка К. Бабенко щодо системності закріплення правового статусу людини в Конституції України, яка має розглядатися як взаємозв'язок та взаємодоповнюваність окремих складових елементів правового статусу людини (громадянство, правосуб'єктність, права і свободи людини й громадянина, конституційні обов'язки) та як зв'язок на рівні субелементів тих чи інших інститутів. Це уможливить забезпечення реалізацію положення про визнання людини найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини, відображені в Конституції України, можна структурувати та визначити як засоби забезпечення «людської гідності» й «безпеки» у відносинах між окремими людьми, а також у їхніх стосунках із державою [20].

Людська гідність як джерело всіх прав і свобод людини та їх основа є однією з засадничих цінностей українського конституційного ладу. Зі статті 3 Конституції України випливає обов'язок держави забезпечувати охорону та захист людської гідності. Такий обов'язок покладено на всіх суб'єктів публічної влади. Верховна Рада України, ухвалюючи закони, має гарантувати належний захист та реалізацію прав і свобод людини, що є однією з умов забезпечення людської гідності як природної цінності. Своєю чергою, суди мають тлумачити юридичні норми так, щоб під час їх застосування це не завдавало шкоди людській гідності. Щодо безпеки людини, то сьогодні тут більше питань, ніж відповідей, зокрема які суб'єкти наділяються правом «забезпечувати» безпеку людини й на кому лежить «відповідальність за захист».

Висновки. Всі люди народжуються вільними й рівними у своїй гідності та правах. Це означає, що кожна людина заслуговує на повагу та співчуття, і її цінність не визначається зовнішніми чинниками, такими як багатство, статус чи влада. Поняття «людина» тісно пов'язане з визнанням та шануванням внутрішньої цінності кожної людини. Невизначеність саме правового

контексту навколо сенсу поняття «людина» є відображенням еволюції людської особистості, її природи. У міру того, як змінюються суспільство, технології та культурні перспективи, змінюється також і юридичне визначення того, що означає бути людиною. Ця невизначеність вимагає постійних юридичних, етичних і філософських дискусій, щоб адаптувати закони до нових викликів, забезпечуючи при цьому дотримання основних прав людини.

Збалансованість між біологічною, соціальною та духовною сутністю людини є надзвичайно важливим для гармонійної побудови її життя. Тільки гармонійна, збалансована людина зможе не лише сформувати, а й зберегти та постійно використовувати свої базові внутрішні духовні цінності, вибудовуючи відносини з суспільством на засадах партнерства, а не підпорядкованості.

Міжнародне право в галузі прав людини діє на передумовах захисту всіх людей, але визначення поняття «людина» в різних країнах може відрізнитися. Як-от: хто конкретно має право на ці права? Тому правові системи мають комплексно підходити до вирішення цих проблем. Зокрема, до захисту прав біженців та осіб без громадянства, людей, що отримали тимчасовий притулок, так як їх статус інколи перебуває в юридичній невизначеності і по відношенню до них влада окремих держав може діяти свавільно, що є неприйнятним.

Література

1. Право на правду та справедливість: моніторинг та дослідження можливих механізмів захисту прав людини в перехідному правосудді в умовах російсько-української війни. URL: https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2024/01/Pravo_na_pravdu-1.pdf.

2. Щербай І. Поняття та сутність прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство. Розділ XII. Філософія права*. Електронне наукове видання С. 636. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.111>.

3. Зборовська Ксенія. Яка людина є мірою всіх речей і навіщо їй це потрібно. URL: [https://www.koine.community/xenija-zborovska/%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%96](https://www.koine.community/xenija-zborovska/%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8-5-1-%D1%8F%D0%BA%D0%B0-%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D1%94-%D0%BC%D1%96%D1%80%D0%BE%D1%8E-%D0%B2%D1%81%D1%96%D1%85-%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%B9/)

[%D1%81%D1%82%D0%B8-5-1-%D1%8F%D0%BA%D0%B0-%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D1%94-%D0%BC%D1%96%D1%80%D0%BE%D1%8E-%D0%B2%D1%81%D1%96%D1%85-%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%B9/](https://www.koine.community/xenija-zborovska/%D1%81%D1%82%D0%B8-5-1-%D1%8F%D0%BA%D0%B0-%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D1%94-%D0%BC%D1%96%D1%80%D0%BE%D1%8E-%D0%B2%D1%81%D1%96%D1%85-%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%B9/).

4. Паньків О. Концепція людини у філософії Сократа. URL: <https://newacropolis.org.ua/theses/kontsepsiia-liudyny-u-filosofii-sokrata-1500792591>.

5. Дічек Наталія. Людина і смисл її життя у творчості Г. Сковороди. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/617/579>.

6. Козловський В.П. Кантова антропономія, або вчення про людину як нормотворчу істоту. *Наукові записки. Том 141. Філософія та релігієзнавство*. С. 48. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f4289ac6-e48f-4d26-9c4d-db4977494a77/content>.

7. Маловічко Дар'я. Людина приречена на свободу. Жан-Поль Сартр та його філософія. URL: <https://artefact.org.ua/history/lyudina-prirechena-na-svobodu-zhan-pol-sartr-ta-yogo-filosofiya.html>.

8. Корсун Л. Людина як предмет наукового пізнання. URL: <https://osvita.ua/school/method/2633/>.

9. Філософська антропология. URL: https://udhtu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/08/Filosofiya_antropologiya.pdf.

10. Базалук Олег. Етапи еволюції життя в дослідженнях П'єра Тейяра де Шардена. URL: <http://dSPACE.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2142/1/Bazalyk.pdf>.

11. Клименко В. Філософія влади Мішеля Фуко: критичний погляд на західну Демократію. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/21675/1/3.%20%D0%9A%D0%BB%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>.

12. Сидоренко Л.І. Філософське осмислення людини. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sid-phil-human.htm>.

13. Братасюк В.М. Людина-особистість як суб'єкт захисту права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2017. Серія ПРАВО*. Випуск 47. Том 3. С. 181-182 URL: <https://dSPACE.uzhnu.edu.ua/jspsui/bitstream/>

lib/33867/1/%D0%9B%D0%AE%D0%94%D0%98%D0%9D%D0%90-%D0%9E%D0%A1%D0%9E%D0%91%D0%98%D0%A1%D0%A2%D0%86%D0%A1%D0%A2%D0%AC%20%D0%AF%D0%9A%20%D0%A1%D0%A3%D0%91%E2%80%99%D0%84%D0%9A%D0%A2%20%D0%97%D0%90%D0%A5%D0%98%D0%A1%D0%A2%D0%A3.pdf].

14. Островська Б.В. Право бути людиною. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 2 (14). С. 211-223. URL: file:///C:/Users/1372/Downloads/664-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1342-1-10-20180126.pdf].

15. Відповідь Міністерства Юстиції України на запит на інформацію, щодо надання роз'яснення термінів «людина», «громадянин», «фізична особа» URL: https://dostup.org.ua/request/104682/response/365021/attach/2/..pdf?cookie_passthrough=1.

16. Щодо розгляду звернення Дмитра до Міністерства Юстиції України. URL: https://dostup.org.ua/request/122837/response/395073/attach/2/.pdf?cookie_passthrough=1.

17. Відповідь Міністерства Юстиції на запит Інни Пасічніченко № 52715/ПІ-П-1644/7.1.4 від 27.04.2023. URL: https://dostup.org.ua/request/122837/response/395073/attach/3/1.pdf?cookie_passthrough=1.

18. Валід Камаль Абдель Салам Атіа. Правове регулювання правового статусу ембріону. Держава та регіони. Серія: Державне управління. 2019. № 3 (67). С. 43-47. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401-2019-3-8>.

19. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 01.01.2020. URL: zakon.rada.gov.ua.

20. Бабенко К.А. Системні основи закріплення правового статусу людини в Конституції України. *Шостий апеляційний адміністративний суд*. URL: <https://baas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/427-sistemni-osnovi-zakriplennya-pravovogo-statusu-lyudini-v-konstitutsiji-ukrajini.html>.

References

1. Pravo na pravdu ta spravedlyvist: monitorynh ta doslidzhennia mozhlyvykh mekhanizmiv zakhystu prav liudyny v perekhidnomu pravosuddi v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny. URL: https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2024/01/Pravo_na_pravdu-1.pdf.

2. Shcherbai I. Poniattia ta sutnist prav liudyny. *Analychno-porivnialne pravoznavstvo. Rozdil XII. Filosofiia prava*. Elektronne naukove vydannia. S. 636. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.111>.

3. Zborovska Kseniia. Yaka liudyna ye miroiu vsikh rechei i navishcho yii tse potribno. URL: <https://www.koine.community/xenija-zborovska/%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8-5-1-%D1%8F%D0%BA%D0%B0-%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D1%94%D0%BC%D1%96%D1%80%D0%BE%D1%8E-%D0%B2%D1%81%D1%96%D1%85-%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%B9/>.

4. Pankiv O. Kontsepsiia liudyny u filosofii Sokrata. URL: <https://newacropolis.org.ua/theses/kontsepsiia-liudyny-u-filosofii-sokrata-1500792591>.

5. Dichek Nataliia. Liudyna i smysl yii zhyttia u tvorchosti H. Skovorody. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/617/579>.

6. Kozlovskiy V.P. Kantova antroponomiia, abo vchennia pro liudynu yak normotvorchu istotu. *Naukovi zapysky. Tom 141. Filosofiia ta relihiieznavstvo*. S. 48. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f4289ac6-e48f-4d26-9c4d-db4977494a77/content>.

7. Malovichko Daria. Liudyna pryrechena na svobodu. Zhan-Pol Sartr ta yoho filosofiia. URL: <https://artefact.org.ua/history/lyudyna-prirechena-na-svobodu-zhan-pol-sartr-ta-yogo-filosofiya.html>.

8. Korsun L. Liudyna yak predmet naukovoho piznannia. URL: <https://osvita.ua/school/method/2633/>.

9. Filosofska antropohiia. URL: https://udhtu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/08/Filosofiya_antropologiya.pdf.

10. Bazaluk Oleh. Etapy evoliutsii zhyttia v doslidzhenniakh Piera Teiara de Shardena. URL:

<http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2142/1/Bazalyk.pdf>.

11. Klymenko V. *Filosofia vlady Mishelia Fuko: krytychnyi pohliad na zakhidnu Demokratiiu*. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/21675/1/3.%20D0%9A%D0%BB%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>.

12. Sydorenko L.I. *Filosofske osmyslennia liudyny*. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sid-phil-human.htm>.

13. Bratasiuk V.M. *Liudyna-osobystist yak subiekt zakhystu prava. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, 2017. Serii PRAVO. Vyp. 47. Tom 3. S. 181-182* URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/33867/1/%D0%9B%D0%AE%D0%94%D0%98%D0%9D%D0%90-%D0%9E%D0%A1%D0%9E%D0%91%D0%98%D0%A1%D0%A2%D0%86%D0%A1%D0%A2%D0%AC%20%D0%AF%D0%9A%20%D0%A1%D0%A3%D0%91%E2%80%99%D0%84%D0%9A%D0%A2%20%D0%97%D0%90%D0%A5%D0%98%D0%A1%D0%A2%D0%A3.pdf>.

14. Ostrovska B.V. *Pravo buty liudynoiu. Filosofski ta metodolohichni problemy prava. 2017. № 2 (14). C. 211-223* URL: <file:///C:/Users/1372/Downloads/664-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1342-1-10-20180126.pdf>].

15. *Vidpovid Ministerstva Yustytsii Ukrainy na zapyt na informatsiiu, shchodo nadannia roziasnennia terminiv «liudyna», «hromadianyn», «fizychna osoba»* URL: https://dostup.org.ua/request/104682/response/365021/attach/2/..pdf?cookie_passthrough=1.

16. *Shchodo rozghliadu zvernennia Dmytra do Ministerstva Yustytsii Ukrainy*. URL: https://dostup.org.ua/request/122837/response/395073/attach/2/.pdf?cookie_passthrough=1.

17. *Vidpovid Ministerstva Yustytsii na zapyt Inny Pasichnichenko № 52715/PI-P-1644/7.1.4 vid 27.04.2023*. URL: https://dostup.org.ua/request/122837/response/395073/attach/3/1.pdf?cookie_passthrough=1.

18. Valid Kamal Abdel Salam Atia. *Pravove rehuliuвання правового статусу embrionu Derzhava ta rehiony Serii: Derzhavne upravlinnia, 2019 r., № 3 (67) S. 43-47. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401-2019-3-8>*.

19. *Konstytutsiya Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR: stanom na 01.01.2020*. URL: zakon.rada.gov.ua.

20. Babenko K.A. *Systemni osnovy zakriplennia pravovoho statusu liudyny v Konstytutsii Ukrainy. Shostyi apeliatsiyni administratyvnyi sud*. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/427-sistemni-osnovi-zakriplennya-pravovogo-statusu-lyudini-v-konstitutsiji-ukrajini.html>.

**TO THE ISSUE OF CERTAINTY OF THE CONCEPT OF «HUMAN»:
PHILOSOPHICAL AND LEGAL ASPECTS**

National Aviation University
Liubomyra Husara Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mail: vitacherev@ukr.net

*The purpose of the scientific paper is a philosophical and legal comprehension of the concept of "human". **Research methods:** to achieve a specific goal, philosophical, general scientific, and special-legal methods were used, in particular, the dialectical, historical, structural-functional, comparative, logical-legal, and the like. **Results:** the issue of uncertainty of the concept of "human" is resolved at the interdisciplinary level, including within the framework of philosophical and legal science. Philosophical and legal research on the definition of the concept of "human" will contribute to the achievement of theoretical-scientific and social-practical goals, in particular, it will help to avoid existing disagreements, to resolve numerous problematic issues that are a priority at the current stage of development of jurisprudence and related to human rights. **Discussion:** the philosophical and legal analysis of the concept of "human" is aimed at considering it in harmony with the biological, social, and spiritual essence of human. The issues of unification of this concept in various legal systems remain controversial in this context due to the diversity of cultural and religious beliefs, the lack of regulation of the issue of biotechnology, artificial intelligence, fetal rights, and decisions on the end of life. It is important that with the change in society, and the emergence of new technologies, the definition of what it means to be human also changes. All this requires constant legal, ethical, and philosophical discussions to adapt laws to new challenges while ensuring the observance of fundamental human rights.*

***Key words:** concept of "human"; human rights; issue of certainty.*

Стаття надійшла до редакції 07.09.2024